

FEHIM NAMETAK — LAMIJA HADŽIOSMANOVIĆ
(Sarajevo)

KRONIKA AHMEDA HADŽINESIMOVIĆA IZ PRUSCA

Djelo, koje nam je u rukopisu ostavio Ahmed Hadžinesimović iz Prusca, sadrži veoma detaljno opisane događaje iz vojne između Austrije i Osmanske Carevine (1736—1739) i rusko-osmanskih ratovanja iz istog perioda. To je, u stvari, piščev autograf, pa samim tim ne može biti sumnje da je rukopis mijenjan, dopisivan, skraććen ili dopunjavan.¹ Kako je autor ovog teksta sâm učestvovao u ratu, pa tako postao i svjedok i sudionik ovih značajnih događaja za povijest Bosne, zbivanja su data autentično. Iako autor ovaj tekst naziva *Tevarih* (Kronika događaja), on je u izvjesnom smislu i putopis, a mogao bi se svrstati i u memoarsku literaturu, koju je i inače njegovao veći broj naših pisaca na turskom jeziku iz osamnaestog stoljeća. Uostalom, čak su i pjesnici toga vremena sve više u svojim stihovima opjevali konkretne događaje. Kao jedan od razloga što je nakon trideset godina proteklih od ratnih zbivanja napisao ovaj rad, Hadžinesimović navodi da je želio da oni koji »čitaju i slušaju Kroniku sjete se ovog siromaha i boraca —junaka i evociraju uspomene na njih.«

Svakako je, međutim, značajnije od ove autorove želje to, što tekst predstavlja autentičan izvor jednog, za Bosnu burnog vremena, pa se na osnovu njega mogu rekonstruirati događaji, a poslužiće i kao jedan od dokumenata za pisanje historije Bosne i Hercegovine osmanskog doba. Stoga smo mišljenja da bi prijevode ovakvih i sličnih izvora trebalo u što većem broju objavljivati.

Hadžinesimović daje obilje podataka o tom ratu i, između ostalog, veli: »Sada, da ne bi ostalo nezabilježeno, zapisao sam i ono vrijeme o kome ćemo kasnije govoriti: sve pohare po islamskim zemljama, bojeve, okršaje, osvajanja i bitke, kao i gradove i kasabe, velike i plovne rijeke nevjerničke Rusije, koje smo vidjeli.«

1. Autograf Hadžinesimovićevog djela čuva se u Nacionalnoj biblioteci (Bibliothèque nationale) u Parizu, pod br. Suppl. turc 168.

O autoru *Kronike* ili, bolje rečeno, *Putopisne kronike* zna se vrlo malo: toliko koliko se može iz teksta njegovog autografa neposredno ili posredno saznati. Spomenuli su ga: Süßheim (*Encyklopaedie des Islam*, I, 228;), Fr. Babinger (GOW 276), E. Blochet u svom katalogu turskih rukopisa Nacionalne biblioteke u Parizu (E. Blochet, *Catalogue des manuscrits turcs*, *Bibliothèque nationale*, I, Paris, 1932.).

O Hadžinesimoviću i njegovom djelu prvi puta je jednu dokumentiranu studiju objavio Tajib Okić.² Okić se u okviru ovoga teksta, na osnovu neobjavljenih i objavljenih izvora i literature, osvrnuo na kroničare Muslimane, ne samo osamnaestog i devetnaestog nego i ranijih stoljeća.

S obzirom da su osamnaesti i devetnaesti vijek dali kroničare koji su se više počeli zanimati za događanja u svojoj užoj domovini, Okić se s naročitom pažnjom osvrnuo na Omera Novljanina, kadiju, koji je opisao rat između Austrije i Turske 1736—1739. godine. Iz devetnaestog stoljeća autor s pravom izdvaja dva kroničara: Saliha Sidki Hadžihuseinovića, Muvekkita, iz Sarajeva, koji je sastavio *Historiju Bosne i Hercegovine* (»Tarih-i Bosna«), i, naravno, Muhameda Enveri Kadića, autora *Zbornika* u 28 tomova koji su, na žalost, još uvijek u rukopisu.

U Okićevoj studiji najviše prostora zauzima Ahmed Hadžinesimović iz Prusca, čiji je rukopis interpretirao.

Na osnovu Okićevog teksta i već spomenute literature Šabanović je napisao temeljitu studiju o ovom našem kroničaru u okviru svoje knjige: *Književnost muslimana Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973, str. 501—515.

O Hadžinesimoviću se zna da je rođen u Pruscu — koji je, i prije njega, dao nekoliko učenjaka, pisaca i pjesnika na turskom i arapskom jeziku — vjerovatno početkom osamnaestog stoljeća kao što ispravno zapaža Tajib Okić: »Ako pretpostavimo da, polazeći na ratište 1736. god., nije imao više od dvadeset godina, bio bi rođen najkasnije 1716. godine.«³

Ni o Hadžinesimovićevom djetinjstvu ne znamo ništa; o školovanju možemo samo pretpostavljati. Naime, pošto ovaj autograf ima dosta jezičkih i pravopisnih grešaka, gotovo da se može tvrditi da nije bio bogzna kako obrazovan. Njegov turski jezik nije jezik intelektualca njegovog vremena, jer ortografske greške i način pisanja na to jasno ukazuju. Međutim, ne može mu se osporiti kritički odnos prema određenim događajima. Logički slijed misli je kontinuiran, a rečenica plastična i slikovita. Uočljivo je da pisac veoma smireno, do u detalje, opisuje poraz osmanske vojske i pri tom se ne osjeća želja da čitaocu uskrati istinu. Iako je kao ratnik osman-

2. Tajib Okić, Jedan zaboravljeni istoričar XVIII veka — Ahmed Hadžinesimović iz Prusca. *Kalendar Gajret* za 1939. Sarajevo, 1940. 159-191.

3. Op. cit. str. 176.

ske vojske emotivno vezan za tu bitku, iako neprijateljsku vojsku često naziva »prokletnici, nevjernici, prokleti nevjernici« i slično, — kada je u pitanju uspjeh Rusa ili Austrijanaca, on taj uspjeh ne taji i ne umanjuje ga.

Ovaj Hadžinesimovićev autograf, koji se ovdje prvi puta donosi u integralnom prevodu, značajan je iz više razloga:

1) kao svjedočanstvo jednog burnog vremena osamnaestog stoljeća;

2) što nam do najsitnijih detalja autor daje opis ratovanja i kretanja osmanske i austrijske vojske s obiljem lokaliteta i njihovih, često detaljnih opisa i

3) što će ovaj, do sada prvi puta prevedeni izvor postati dostupan našim historičarima, pa će, nadamo se, nešto više osvijetliti barem jedan isječak iz do danas nedovoljno istraženog osamnaestog stoljeća.

S obzirom da je Tajib Okić iscrpno objasnio Hadžinesimovićevu djelo i naveo sve naše i strane izvore koji se dotiču Hadžinesimovića ili barem njegovog vremena, smatrali smo da je dovoljno da ga objavimo kao izvor, s tim što ćemo u bilješkama objasniti značajnije lokalitete i imena.

Hadžinesimovićev autograf, koji se nalazi u Nacionalnoj biblioteci u Parizu, sastoji se od dvadeset jedne folije od kojih je na jednoj cijeloj foliji na početku rukopisa dat popis osmanskih vladara s naznačenim godinama njihove vladavine, a ostalih dvadeset folija zaprema osnovni tekst autorove *Kronike*. Pisan je sitnim nestalikom, po 18 reda na strani.

Pored ovoga autografa postoji jedan prepis ovoga djela koji se nalazi u knjižnici *Provincijalata hercegovačkih franjevaca* u Mostaru, pod brojem R. 186. On je pisan na nešto većem formatu, sadrži devet folija, ali, zbog znatnih skraćanja teksta nije nam mogao pomoći kod teže čitljivih ličnih imena i lokaliteta.

P R I J E V O D

U vrijeme kad su ruski nevjernici 1148.⁴ godine prekršili ugovor, a već 50 godina Austrija ga krši prema islamskim zemljama, ratuje, bori se, te ubija Muhamedove sljedbenike, iz nužde — a na osnovu carskog ukaza i božje odredbe — ovaj siromah iz kliškog sandžaka, sa islamskih granica Bosne, stanovnik tvrđave Prusac, Hadžinesimović Ahmed, sin Hasana, je, zajedno sa svim zaimima i timarnicima iz Bosne, sa 1200 hrabrih vojnika od domaćeg stanovništva, te izvjesnim brojem carske pješadije i konjanika, stigao sredinom 1149.⁵ godine, nad Bender, čekajući duž graničnih mostova. U proljeće smo se priključili carskoj vojsci i, nakon izvjesnog vremena,

4. 1148/24. V 1735 — 11. V 1736.

5. 1149/12. V 1736 — 30. IV 1737.

pošto nam je bilo naređeno da pomognemo tvrđavi Očakov,⁶ pedesete godine stigli smo do spomenute tvrđave, gdje su ruski nevjernici prispjeli puni snage u svom srcu i opsjeli našu tvrđavu sa sve četiri strane. Božjom pomoću, islamska vojska je hrabro, strpljivo i ustrajno, dan za danom, savlađivala neprijatelja. Uveče, uoči subote, snažna vatra s dvije strane zahvatila je kuće i saraje u našoj tvrđavi i sve do subote do podne jurišali su na nas iz sve snage i, da bi nas, božjom voljom, porazili, neprijatelji su digli u zrak četiri glavna stovarišta municije. Nakon toga, mi, preživjeli muslimani, pošto smo poraženi, svi smo bili zarobljeni.

Sada, da ne bi ostalo nezabilježeno, zapisao sam i ono vrijeme o kome ćemo kasnije govoriti: sve pohare po islamskim zemljama, bojeve, okršaje, osvajanja i bitke, kao i gradove i kasabe, velike i plovne rijeke nevjerničke Rusije, koje smo vidjeli.

Cilj nam je da se naši prijatelji, skloni ratu i okršajima, kloneći se ogovaranja, u dugim noćima pozabave ovim našim listovima, te da se, s poštovanjem i molitvom, sjete ovog siromaha, kao i našeg Sultana i drugih vojnih glavara, pobjednika i mučenika, naše braće po vjeri, koji su učestvovali u ovim bojevima. Tu su opisani gradovi na krajini, koji su rušeni i opsjedani u doba vladavine sultana Gazi Mahmud hana,⁷ neka mu se Bog smiluje, kao i nevolje koje su se sručile na glavu Muhamedovih sljedbenika, potom osvajanja, bitke i bojevi koje su muslimani izveli kada im se uzvišeni Gospodar smilovao.

Ove, 1148. (1735/36) godine, ruski nevjernik prekršio je ugovor i svom snagom napao na tvrđavu Azov koja se nalazi u vrhu Crnog mora. Nakon tri mjeseca bacili su u zrak skladište oružja i uzeli tvrđavu »na viru«. Narod, muhafiz i Mustafa-paša iz Očakova, koji su se nalazili unutra, prebačeni su u tvrđavu Jaši⁸, na obali Crnog mora. U tvrđavu Azov postavili su svog muhafiza. Iz valjeta Altina poslali su svoju flotu rijekom Don⁹ i usidrili je u zaliv. Zatim su podigli vojsku koja je otišla u svoje krajeve. Nakon toga, 49. (1736/37) su svom prokletom žestinom udarili na krimskog hana, a njihov vojskovođa, nevjernik, po imenu feldmaršal Fon Minih, opsjeo je tvrđavu Urkapı koja se nalazi na samom vrhu Crnog mora i prispjevši, iste noći su je na juriš zauzeli. Zarobili su sve živo što su unutra zatekli, ušli u poluotok Krim, a nevjerni general, po imenu Fon Lesin, dao je nešto vojske, topova i municije i poslao je rtom između Dnjepra¹⁰ i mora. Osvojivši tvrđavu Kalburun, sâm je stigao do Bakče Saraja. Njegovo veličanstvo han, sa tatarskom vojskom poput mora, ispriječio se nevjernicima, opkolio ih i više

6. Očakov (ovdje na turskom Özü), tvrđava koja se najčešće spominje u Hadžinesimovićevoj Kronici, poznata je kao Kara Kerman i Özü (Ozi-ja). Opjevana je i u našoj narodnoj pjesmi Boj pod Ozijom, a pod istim naslovom je S. Bašagić napisao dramu u stihovima.

7. Gazi Mahmud Han Prvi, sin Mustafe Drugog (1730 — 1754).

8. Jaši, danas grad u Rumuniji, na granici prema SSSR-u.

9. Don, u originalu Ten ().

10. Dnepar, u originalu Özü su.

puta dnevno navaljivao na njih. Ostavši pred vojskom nevjernika, narod je pobjegao iz tvrđava i gradova u šumovita brda iza Bakče Saraja. Presvijetli han je tri mjeseca pravio обруч oko nevjerničkih trupa, hrabro i srčano ih napadao ne ostavljajući ih ni jednog trenutka na miru. Vodu bunareva uz putove punio je zemljom i oko nevjerničke vojske palio vatre. Životinje od gladi a ljudi od žeđi onemoćali, pa ih je na hiljade stradalo. Dok je nevjernik bio u borbenim mukama, presvijetli han je zauzeo sve tvrđave: Urkapi, Gözleve, Kara Su,¹¹ Stari Bakče Saraj i Veliki Bakče Saraj, pa se ustoličio. Dok je bilo tako, osmanska flota je došla pod Kefu.¹² Nevjernici su se uplašili osmanske vojske, počeli netragom bježati popalivši gradove; tvrđave su minirali, a topove i municiju koja se nalazila u njima sebi su uzeli. General Fon Lesin, koji je stigao rtom koji se nalazi između rijeke Dnjestra i mora, zauzeo je tvrđavu Kalburun. Zarobljenike koji su se unutra nalazili, kao i zarobljenike koji su uzeti iz tvrđave Urkapi, zamijenio je za nevjerne Kazake koji su nastanjivali varoš Očakov. Ali, nevjerni general je, sa trojicom-četvoricom oficira, šejha Urkapije i ostale odveo Caru. Kako kažu, otok Krim obiluje naseljima; ima 40 velikih džamija i mesdžida. Ima dosta tvrđava i gradova. Kroz njega protiču tri velike rijeke i sve tri su plovne. Pričaju, takođe, da Osmansko Carstvo drži tri strane Crnog mora, a sa ruske strane je mala kopnena prevlaka koja se može preći za dva sata. Od morskog zaliva, što se zove Urkapi, do drugog zaliva prokopan je jedan kanal i kažu da se on ni na kakav način ne može preći. Samo u tvrđavi Urkapi postoje ćuprije, pa se preko njih može ući u poluotok Krim s kopna. Nema drugog puta ni s neprijateljske ni s osmanske strane za ulazak s kopna, pa zato Krim nazivaju otokom.

4b

Zatim, ove blagoslovljene godine, u bosanski ejalet je stigao carski ferman. U vrijeme kad je objavljen taj proglas, od bosanskih spahija, zaima i vojske jerli kulu, sakupljeno je 1200 ljudi, što znači da je u vojsku uzet svaki dvadeseti. A pred njima su bili: Tuzla-kapetan, Banja Luka-kapetan, Ključ-kapetan i Ljubović-kapetan, koji su obavijestili o carskom fermanu. Ebu Bekir-paša¹³ je stigla opskrba od cara sa tri hiljade sekbana i dvije hiljade popisanih bešlija — ukupno 7200 vojnika. Spomenuti paša je carskim fermanom određen za vojskovođu bosanske vojske na pohodu protiv Rusa. Ranije je popisana carska vojska, a i ostala vojska je bila spremna, pa je prije kasuma na 50 dana, Ebu Bekir-paša krenuo s islamskom vojskom i sačekao carsku vojsku u polju Isakča.¹⁴ Kad su stigli u Isakču, tamo su zatekli velikog vezira Kōr Ahmed-pašu. Ferman

5a

11. Kara su, najveća rijeka Krimea, utiče u Azovsko more.

12. Keffe — Teodosija, grad na jugoistočnoj obali Krimea.

13. Ebu Bekir-paša Cengić, hercegovački mutesarif 1732. godine; bio vojskovođa bosanske vojske u ratu na Krimu; poginuo pod Očakovom (Ozijom), 1737. Vid. Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, štampano sa: *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1986. str. 347.

14. Isakči ili Isakča — utvrđena kasaba u Dobrudži, na desnoj obali Dunava.

je naređivao da Bekir-paša sa bosanskom vojskom ide do Moldavije, uz obalu Dnjestra,¹⁵ s onu stranu kraljeve granice do Bendera. Kad su stigli do granice Soroka, ispraznili su sela i odredili zimovanje. Preostalu vojsku je smjestio u kasarne, a sâm je otišao na zimovanje u grad Babadag.¹⁶ Bosanska vojska bila je smještena kod zapovjednika Moldavije, koji je vojsci i konjima obezbijedio hranu. Ovako je potrajalo sve do Božića, kada se zaledila rijeka, pa su stigli: Džengizov potomak Car i drugi sa Kalgom, sultanom Nogajem, vladarom Tatara Budžaka i dvije do tri stotine tatarskih vojnika. Došao je i Ibrahim-paša Skopljak, potomak Bošnjaka Ali-paše, i Mahmud-paša Mahmudbeg-zade iz Albanije, s kojim se pojavilo 5000—6000 dobrovoljaca. Stigli su kroz pustare Bendera i Očakova, prešavši udaljene stepe kroz snijeg, preko rijeke Aksu¹⁷ u mjestu Akmečit,¹⁸ te rijeka Ingil i Ungul u mjestu Čehrin. Dnjepar i druga jezera su prelazili preko leda, idući da opljačkaju zemlju nevjernika. U želji da pređu Dnjepar uz tvrđavu Pologošte, komandant neprijateljske vojske general Fon Lesin sa svojom vojskom i raspoloživim oružjem pošao je preko zaleđenog Dnjeptra. Pošto se vojska ispriečila, Džengizov potomak nije prebacio svoju vojsku preko zaleđene rijeke, nego je otvorio vatru iz topova i pušaka. Krimski han je zapovijedio osmanskoj vojsci da izvrši prepad na neprijateljsku vojsku, pa su, Bogu hvala, general i ostali vojnici izginuli. Njihove topove i opremu su zaplijenili, a generalovog sina zarobili. Nakon toga, u neprijateljskoj zemlji organizirali su pljačku, pa su četiri dana i tri noći pljačkali po neprijateljskim krajevima. Zapalili su im sela i gradove, razrušili ih, pa su se vratili s plijenom i zarobljenicima. Kad se islamska vojska sabrala na jedno mjesto, krimski han je uzete zarobljenike popisao. Prema običajnom pravu uzeo je desetinu od 40.000 zarobljenika. Sâm Bog zna koliko je bilo ostalog blaga i plijena. Za 48 dana došli su kroz pusta mjesta, iscrpljeni od gladi i žeđi. Nakon toga, sve do sklapanja mira, organizirali su po jednu pljačku svake godine. Ovu zimu su prezimili na ovaj način. Petnaest dana prije proljeća stigao je carski ferman, pa je određeno da bosanska vojska svoj časni barjak pobode u polju Tomarov. U to vrijeme je Abdullah-paša Muhsinović uputio predstavku velikom veziru. On je bio serasker Bendera, a nalazio se u polju Kartala. Na sami dan proljeća došao je još jedan ferman u kome je rečeno da mi — Abdullah-paša sa svojom vojskom — dođemo u polje Bendera. Spomenutog dana smo krenuli i stigli na određeno mjesto gdje je formiran bosanski odred. I ostavši tu 1150,¹⁹ sve do petnaest dana do Petrov-dana, bosanska

15. Dnjestar, u originalu Turla.

16. Baba Dag, utvrđena kasaba u Dobrudži, 130 km. sjeveroistočno od Silistre.

17. Ak su, rijeka u Dagistanu. Izvire iz planine Kafkasa, teče u pravcu sjever-jug i ulijeva se u rijeku Kur. Postoji i kasaba pod ovim nazivom na toj rijeci u području spomenute planine.

18. Akmečit — Ak Mesdžid, ime grada koji je bio centar Krime. Rusi su ga zvali Simferopolj. Osnovan je u vrijeme hanluka Krimskih Tatara i nazvan je Ak Mesdžid. 1786. prešao u ruke Rusa.

19. 1150/1. V 1737 — 20. IV 1738.

vojska je određena da dođe u pomoć tvrđavi Očakov. Odatle se pokrenula u utorak. I ponovo u utorak ušli smo u Očakov nakon što smo prošli kroz pusta i divlja mjesta, gdje je muhafiz bio Jahja-paša, zet našeg seraskera Hekim oglu Ali-paše²⁹ U njegovoj sviti bili su: paša Silistre Mustafa-paša, Mehmed-paša Gaga-oglu, Hasan-paša i Ebu Bekir-paša koji je stigao s bosanskom vojskom. Tu je također bio i muhafiz Trabzona i Silistre.

Bilo je oko hiljadu albanskih vojnika, a toliko i janjičara i serdengečtija. U srijedu je došao ruski neprijatelj sa prokletom vojskom poput šume. Kad je stigao, opsjeo je našu tvrđavu od Dnjep-
ra do rijeke Perezan, sve do ušća u more. U petak, na mjestu gdje se Dnjepar ulijeva u more, uzeli su Hasan-pašinu tvrđavu. U četvrtak navečer zauzeli su tvrđavu na prelazu rijeke Berezan. Stigli su seraskeri i pred Hasan-pašinom tvrđavom formirali su logor i zaspjeli. Mi smo, takođe, te noći porušili i popalili četvrti tvrđave, materijalna dobra, vjetrenjače i ostale zgrade. Sutradan je nevjernik otvorio paklenu vatru na tvrđavu i na nas iz 300—400 topova i sedam topova-kumbara, havana, ciljajući u zoru na tvrđavu sa tri strane, pa se činilo da su se tresli nebo i zemlja, jer se ništa nije od dima vidjelo. Vojnik vojnika, čovjek čovjeka nije mogao opaziti. Od topova, pušaka i kumbara u tvrđavi i u ogradi se nije moglo naći mjesta ni da se glava skloni. Dok je tako bilo, muslimani i drugi su se molili Bogu, recitujući spjevove o Muhamedu, pa su ponovo krenuli u borbu. Muslimani, koji su bili u skloništima, otvorili su vatru iz malih pušaka na topove: baljemeze, sačme, šahiye i kumbare, koji su se nalazili na četini strane tvrđave. Mjesta oko tvrđave su se tresla, zemlju je obavijao dim. Nakon izvjesnog vremena pojavio se vjetar koji je rastjerao dim prema moru. Ukazali su se neprijateljski vojnici koji su, kao ranjeni vukovi, popadali na gomile i jedan na drugom ležali. Vidieviši ovo stanje, islamska vojska je dobila dva srca. Dođoše i drugi, pa se iz sve snage, muški i junački počеше boriti. Pet dana i četiri noći bila je tako velika bitka da ni za vrijeme opsade Kaniže umrlog Tire Hasan-paše²¹ nije bilo toliko šehita i leševa pod tvrđavom. U takvom stanju, nevjernik je, radeći danju-noću, postavio 1680 kumbara u tvrđavu, u zaklone i robove. U subotu naveče, poslije zalaska sunca, naš serasker Jahja-paša je pored Istanbulske kapije, na jedan travnati brežuljak postavio kumbare. Od tog trenutka neprijatelj je okrenuo vatru na

6b

20. Hekim-oglu Ali-paša, tri puta bosanski vezir: 1736 — 40, 1745. i 1747 — 48. Godine 1747. poslan je u Bosnu da uguši nemire i ostao do početka 1748. Usprkos velikim zaslugama za Osmansku Carevinu i popularnosti u narodu koju je stekao bojem pod Banjalukom, zavođenjem vanrednih poreza i progonom nekih prvaka, izazvao je narod protiv sebe. Više vid. A. Handžić, *Hekim-oglu Ali-paša*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom V, Sarajevo, 1955, str. 135 — 180.
21. Hasan-paša Tiro (ili Tirjaki), po narodnoj tradiciji porijeklom iz Korče ili iz Repovaca kod Konjica. Bio je sandžakbeg Sigeta dvadeset godina, a zatim valija Bosne 1594. Legendarni junak, čija je opsada Kaniže opjevana u narodnoj pjesmi. Više vid. Safvet-beg Bašagić, *nav. djelo*, str. 363-364.

kumbare i sa ledina je popalio kule, kuće i saraje. Te noći su sve neprijateljske kumbare sipale vatru. Do zore je zapaljeno sve što je bilo u našoj tvrđavi. Bili su u plamenu točkovi i kundaci, koji su se nalazili pod »kušlar« topovima na postoljima. Moj dokaz je to što je neprijateljima, pošto je ispaljeno 1680 topova, ostalo sedam havana-topova. Gazi Ahmed-zade je, pazeći na desnu stranu, jedne noći svakog sata ispaljivao po deset plotuna havana-topova. Osmatrajući šta se dešava, uzeo je nišan prema istoku, kad li na nas iz tvrđava sa svih strana navalise. Nismo mogli ni prebrojati neprijatelja koji je prešao u napad. Bili smo riješili da ni na koga ne pučamo, kad su upravo neprijatelji među nas ispalili toliko žestokih mina. Muslimani, koji su se nalazili u zaklonu, otvorili su vatru iz pušaka koje su uza se imali. Osuli su paljbu da se sva okolina zadimila, čovjek čovjeka nije mogao vidjeti. Nakon izvjesnog vremena vjetar je rastjerao dim i, na razdaljini puškometa, ukazao se neprijatelj koji je, jedan na drugom, u gomilama ležao. Muslimani, boreći se u ime vjere, krenuli su u napad i zarobili mnoštvo glava i plijena. Neprijatelj je ponovo na nas navalio u prijepodnevnim satima. Ovaj put bilo je više gužve nego prije; oni koji su preživjeli bježali su u tabor. Pošto je svim nevjernicima bilo blisko da piju vino i rakiju, u pijanstvu su, poput svinja, na nas navalili. Gazeći manje ili više ranjene i ne vidjevši od žestine vatre toliko dubok jarak, koji je bio trostruko širok, prvi neprijatelji koji su dolazili preprieci-jarku upali su u njega. Kad su ga napunili, prelazeći jarak naticali su se na naša koplja i naše bajrake koji su bili postavljeni na našoj preprieci. Vidjevši ovo stanje i narod se potrudio, pa je osuo po neprijateljskim jedinicama, prihvativši se motika, lopata i kamenja. Neprijatelji su se dali u bijeg, a muslimani su sa isukanim mačevima jurišali za njima i dočekivali ih. Gonili su ih sve do njihovih rovova, gdje su ovi spasavali glavu. Dok su oni kupili glave i plijen, neprijatelji su bili zbunjeni i nastojali su da pobjegnu, a muslimani su se veselili. Baš dok su mirno sjedili, božjom odredbom je glavno skladište municije odletjelo u zrak. Iako je bio dan, činilo se da je noć. Božji robovi su se rastužili. Pamet im je otišla iz glave. Neki su nestali, a neki su se pribili po zemlji jedan uz drugog i sačuvali se. Nakon izvjesnog vremena preživjeli su ustali kao da su iz zraka pali ili se iz sna probudili. Ponovo su spomenuli Muhameda i počeli se boriti. Nakon izvjesnog vremena, na dvije strane su eksplodirala skladišta municije i otišla prema moru. U trenutku je opet bačeno u zrak skladište municije koje je bilo na kraju. Ukratko, pošto su eksplodirala četiri skladišta, paše, koje su se nalazile u zaklonu, skriveno su donijeli bajrake u tvrđavu, pa su u njoj postavili četiri bajraka na četiri mjesta. Vidjevši ovo, narod koji je bio u zaklonu bacio je na zemlju puške koje je imao u rukama, pa je počeo iz zaklona ulaziti u tvrđavu. Dok su ulazili, naš serasker Jahja-paša i druge paše, ne mogavši izdržati tu paljbu, izašli su kroz Hasan-pašinu kapiju u tabor. Bekir-paša je bio u tvrđavi, a bosanska vojska je spomenutog pašu i druge primila. Većina su kroz kapiju, a poneki i kroz Hasan-pašinu kapiju, preskakali preko tvrđavskog zida u zaliv. Pod tvrđavom su se sku-

pili muslimani. Neki su se našli na moru, neki na kopnu, pa su tako noć proveli. Pred večer je od neprijateljske strane došao izaslanik, pa su se »na viru« sporazumjeli: ovi su ponudili da se prebace lađama prema Akermanu, a alajbeg je to prihvatio. Otpremljeni su.

Sutradan u zoru, od strane Jahja-paše došao je jedan čovjek sa desetak nevjernika. Uzeli su Bekir-pašu i odveli ga u tvrđavu rekavši: »Jahja-paša zahtijeva.« Tamo su ga uveli i ubili.

Nakon toga, na zidine tvrđave izašlo je dosta nevjernika i umiješale se među nas konjanici sa kopljima u rukama. Naređeno je: predajte oružje! jer je bilo carsko. Tako se našao spas: neko predavši, a neko uništivši mač i pušku pobacao ih je u more. Većina se ponovo upustila u boj i izginula. Uto je počelo svitati. Muslimani su se opasali sabljama i ponovo su bili spremni za borbu. Nevjernici su sa dvije strane tvrđave navalili; dovukavši deset-petnaest topova, otvorili su na nas vatru. A nevjernici, koji su se nalazili na zidovima tvrđava, na nas su osuli paljbu iz hiljadu pušaka i zasuli nas mecima. Narod se poput pataka baca u more ili u Dnjeper; tako smo do ikindije bili pod vatrom pušaka. Neki su pali, a neki su se utopili. Oni koji su ostali u životu, zarobljeni su do večeri i odvedeni u tabor. Sutradan je prokleti neprijatelj postavio muhafize u Očakov, Kalburun i Hasan-pašinu tvrđavu i u tvrđave koje su na prelazu rijeke *Berezan*. I ne omrknuvši, zajedno s nama zarobljenicima, svoj su tabor pokrenuli na put. Plašeći se islamske vojske koja se nalazila u Budžaku, kod nogajskih Tatara i u polju *Bender*, trudili su se da čim prije pređu rijeku Aksu. Do nje su stigli i, u mjestu po imenu *Ak Mečid*, počeli su podizati dva mosta. Pontonski most od bijelog lima, kao lađa koja se sastojala od šesnaest čamaca, pomogao im je da pređu. Postavili su čamce u vodi. Podigavši jednu ćupriju, prebacili su preko nje topove, municiju i sve potrepštine koje su bile teške. Da bi se vojska mogla prebaciti, napravili su drugi most, poredavši u dva reda veliku burad i povezali ih sa jakim užetima, stavivši snoplje, a po tome zemlju. To je bila jednostruka ćuprija preko koje je s nama prešla pješadija. Zatim, ogromnim poljem prolazili su kroz krajeve tvrđava Dogana, Ummana i Čehrina — znači 71 dan kroz pusta i bezvodna mjesta, u krajeve koje je držao neprijatelj. Prešavši rijeku Dnjeper, iznad tvrđave *Prologošte*, ostavili su svoju vojsku u zimovalištu.

Njihov komandant, feldmaršal, odveo je Jahja-pašu sa sinom našeg seraskera Bekir-paše carici i tu su prezimili.

Poslije toga, 51. godine,²² neprijatelj je krenuo sa jednim dijelom svoje vojske. Generala Višnjikova su ponovo imenovali za napad na Krim. Kad je tamo stigao, opsjedao je tvrđavu *Urkapi* i na juriš je osvojio. Narod koji se nalazio unutra i muhafiz Anadolac Ebu Bekir-paša — zarobljeni su. Zatim su ušli u Krim. Njegovo veličanstvo han, s velikom vojskom Tatara, suprotstavio se neprijatelju. Tatari su tresnuli svoje kalpake o zemlju. Nakon toga je, s

tatarskom vojskom, hrabro izvršio juriš na neprijatelja i, s božjom pomoću, uništio ga. Mnogo su glava i zarobljenika uzeli, a feldmaršal-general se dao u bijeg. Glavni komandant, feldmaršal-general, pokupio je neprijateljsku vojsku i municiju, te ispod tvrđave Kijev prešao lađama rijeku Dnjepar. Otišao je preko granice poljskog kralja i krenuo prema tvrđavi *Bender*, na obali rijeke Dnjestra, koja se nalazi pod budžačkim Tatarima. Odatle je želio da pređe rijeku Dnjestar u blizini tvrđave *Soroka* u Moldaviji. Kada je general stigao, uzvišeni Bog je muslimanima dao snagu. Genč Ali-paša, serasker na polju *Bender*, Veli-paša, koji se nalazio u njegovoj sviti, i ostala islamska vojska iz Kutahije i Konje uzeli su topove i municiju, a sultana Budžaka i nogajskog sultana, sa hiljadu tatarskih vojnika, učinili su prethodnicom. Suočili su se s neprijateljskim tabovima u mjestu *Soroka* u Moldaviji. Otpočeli su borbu ne dozvolivši neprijatelju da postavi mostove preko rijeke Dnjestar. Odatle se neprijatelj podigao i stigao u mjesto Raškova — preko granice poljskog kralja. Ponovo je počeo da podiže most preko Dnjestra. Islamska vojska s Genč Ali-pašom stigla je u Moldaviju i podigla utvrđenja i rovove naspram kasabe Raškova. Poredala je topove i pripremila se za borbu. Sultan Budžaka i Nogaja, s brojnom tatarskom vojskom, prešli su rijeku Dnjestar i opsjeli su neprijateljske tabore preko vode. Opkolili su ih, pa je osamnaest dana trajala borba. Neprijateljska vojska je bila sve više slomljena od borbe, od izgladnelosti i žeđi stoke, pa je iznemogla napuštala topove, municiju, puške i sve potrepštine koje su im predstavljale teret; počeli su bježati. Serasker tatarske vojske je odstupio. Oni su bježali, razbijeni i pokošeni, zbog raznih nezgoda. Osmanska vojska je prešla rijeku Dnjestar, pa su tako sretno stigli u tvrđavu *Bender*. Hvala Bogu na svakom stanju!

9b

Nakon toga pritisla je zima, vode su se sledile, a vladar Tatara, sa hiljade tatarskih vojnika, pošao je u pljačku. Prelazili su preko zaleđenih rijeka: Ulu Ten rijeke i Veliki Ten rijeke, te Juzum i Mehbud, pa su pljačkali po Rusiji. Pošto su mnogo robova i plijena uzeli, spalili sela i gradove Juzum i Mahbud, u okolini su uništili bunareve i rudnike soli, što je pripadalo carici. Porazbijali su i kazane, te su tako nanijeli ogromne štete, u hiljadama kesa, caričinoj riznici. Na taj način uzeli su veliki plijen i zarobljenike. Živi i zdravi povratili su se na Krim.

Nakon toga, 52. godine,²³ nevjernik je podigao veliku vojsku sa generalima: Fon Mimihom i Neplojevim na čelu. Ispod tvrđave Kijev prešli su rijeku Dnjepar i stigli su preko zemlje poljskog kralja, krećući s ciljem da osvoje tvrđavu Hoćim koja se nalazi na obali rijeke Dnjestar, naspram Kamenice. Došavši blizu Hoćima, Genč Ali-paša, Veli-paša, hoćimski muhafiz Kolčak-paša, Sinek-paša i Atmadža-paša, s vojskom koja je bila u njihovoj pratnji, te s tatarskom vojskom Lipka (?), pojavili su se pred neprijateljskim taborom. I, sa božjom odredbom, nakon hrabre borbe, islamska voj-

ska je razbijena, a njeni seraskeri Ali-paša i Veli-paša pobjegli su preko Moldavije. Dok su bježali preko pokrajine, muhafiz spomenute tvrđave, Kolčak-paša, s nekolicinom vojske koja ga je slijedila, pobjegao je prema tvrđavi. Nevjernici su, s vojskom poput šume, opsjeli tvrđavu sa sve četiri strane. Kolčak-paša se dogovorio s posadom, zatražio od neprijatelja »viru« i predao tvrđavu.

Nevjernici nisu održali »viru«, pa pošto su zarobili žene, djecu i Kolčak-pašu i razgrabili im imetak, poslali su ih u Moldaviju s jednim brojem neprijateljskih vojnika i generalom Neplojevim, sve do grada Jaši. Oni su razgrabili i imetak Vlaha, a stanovništvo su rastjerali. Kad je u zarobljeništvo pao, komandant Jašija, po imenu Bogdan, nije mogao izdržati — ostavio je i prijesto i imetak, i pobjegao carskoj vojsci koja se nalazila u polju Kartal. Rusi su došli, pa su mu opljačkali imetak, zauzeli grad Jaši i zasjele na prijesto. Nakon toga, vojskovođa nevjernika postavio je u tvrđavu Hoćim muhafiza, uzeo zarobljenike i odveo ih u svoj kraj. Kada su stigli u tvrđavu Kijev, Kolčak-pašu, janjičarskog agu, muftiju i još nekoliko uglednijih ljudi odveli su caru. Ostale zarobljenike ostavili su u zemlji Kazaka, neka Bog veliki spasi muslimane od nevjernika!

Poslije ovoga, austrijski izdajnici prekršili su mir sa Osmanlijama. Opsjeli su tvrđave u ejaletima: Bosni, Vidinu i drugim poput njih. Ali, veliki Bog je učinio da je došla nesreća na glavu nevjernika. Zapisalo se i objelodanilo da se vodi žestok boj u mjestima i krajevima na islamskim granicama.

Godine 1150. čulo se da su prokleti Austrijanci iskoristili priliku i pogazili ugovor s Osmanlijama, te udarili na Bosnu, koja je bedem islama. Najprije su opsjeli s određenim brojem nevjerničke vojske tvrđavu Ostrovicu u kliškom sandžaku, a onda su s velikim brojem vojske opsjeli banjalučku tvrđavu u ejaletu, u sandžaku Bosni. U spomenutom sandžaku opsjeli su i tvrđavu Cetin, pa su zatim opsjeli tvrđavu Bijeljenu u zborničkom sandžaku, zatim u rumelijskom ejaletu tvrđavu Niš i šest-sedam palanki pored rijeke Morave, tvrđavu Užice i palanku Novi Pazar, te Musa-pašinu palanku.²⁴ Iz spomenutog ejaleta također su opsjeli i zauzeli palanku Kruševac i tvrđavu Piroć, iz vidinskog ejaleta samu tvrđavu Vidin i sve tvrđave i palanke iz rumelijskog ejaleta. Obrativši se Bogu, muslimani na granici Bosne, vidjevši ovakvo stanje, krajnje su se založili.

Bosanski muhafiz Hekim-oglu Ali-paša, uz podršku naroda, poslao je kao serasker čauš-čehaju bosanskog divana Alipašića Osman-bega sa jednim brojem vojske u pomoć tvrđavi Ostrovici. Kad su stigli u blizinu spomenute tvrđave, pomolivši se, zatražili su jedan od drugog oprost i zaplakali. Svi su povikali: »Ešhedu en lâ . . .«²⁵ i sa isukanim mačevima krenuli na česarevu vojsku. Uzvišeni Gospodar je pomogao Muhamedovim sljedbenicima. Neprijateljska voj-

24. Musa-pašina palanka, danas Bela Palanka, između Niša i Pirota.

25. Zavjetna formula, koja znači: »Svjedočim da nema drugog Boga osim Allaha«.

ska se dala u bijeg, a junaci islamske vojske s mačevima su ušli među njih i zarobili brojne glave, plijen, topove i šatore, a potom se radosno vratili i okupili ispod tvrđave. Tražeći ranjene i poginule, našli su vojskovođu leš, pa su ga podigli i, kao i ostale poginule, sahranili. Zatim su ranjenike otpremili u njihove krajeve. Kad su poslali vesele vijesti Ali-paši, obradovan, iznio je vani svoje tu-gove.

- 11a Sutradan je pored saraja u Travniku, s vojskom iz ovog grada, koja je bila spremna za rat, krenuo u pomoć Banjoj Luci. Poslao je svoje bujuruldije na sve strane Bosne za opću mobilizaciju svih koji su sposobni za borbu, bilo da spadaju u carsku vojsku, domaće snage ili janjičare. Svi junaci Bosne hitno su se stavili pod bajrak i krenuli iz svojih mjesta, te se, što je moguće brže, okupili na bojnom polju. Bosanska vojska i bosanski junaci, sa ostalom muslimanskom sirotinjom, bili su spremni da dobrovoljno žrtvuju svoje živote, svoju dušu i svoju krv, pa su pohitali u spomenuto mjesto i tamo se okupili. Gospoda paše formirali su odrede od puka. Poslije toga, od sarajevske vojske sa janjičarskim agom i ostalim oficirima odžaka formirali su odred od 6000 pješaka. I veterani koji su sposobni za rat, sa janjičarima i serdengečtijama, došli su sa razvijenim bajracima i napravili bosanskom muhafizu i seraskeru Ali-paši smotru. Spomenuti paša je kroz suze svima dao svoj blagoslov i istog dana sa svima napravio savjetovanje. Pripremili su sve što je potrebno za borbu. Poslije toga, islamska vojska se pomolila i pripremila za sutrašnji boj. Noću su krenuli u pomoć Banjoj Luci, koju je neprijateljska vojska bila zaposjela i, opkolivši banjalučku tvrđavu sa svih strana, osvojila grad. I tako su neprijatelji porušili i oskrnavili sva mjesta, zaposjeli gradske kuće i saraje i tu se nastanili. Ukratko, u osamnaest dana, od neprijateljskih topovskih đuladi nije ostalo ni traga od zidova i pregrada tvrđave. Mjesta koja su po danu bila srušena, narod je noću utvrđivao pokuštvom, kamenjem i zemljom. Bilo je takvo stanje da su ljudi jedva izdržali smrad ljudskih i životinjskih leševa.
- 11b

Kada su to sa Rebrovca²⁶ vidjeli Ali-paša i njegova vojska, bili su spremni da žrtvuju živote za pravu stvar. Zaplakali su, međusobno se oprostili, pa nakon što su se pomolili Bogu i s poštovanjem spomenuli Muhamedovo ime, donijeli su zavjet, pa su se bosanski junaci složili, ujedinili i isukali sablje. Serasker Ali-paša, junački se zauzeo za Muhamedovu vjeru, a oni su udarili u bubnjeve, zavrivali u zurne, trube i rogove. Borci za vjeru su sa neprijateljem zametli junački i hrabri boj i napravili juriš. Nevaljali i oholi neprijatelj, otvorio je vatru iz topova, pušaka i kumbara, a muslimani su, oslonivši se na Boga, i spominjući ga, ponovo navalili na neprijatelja. Nevjernici su žešće navalili nego prije, malo se povratili, a i muslimani su se malo povukli, a zatim ponovo krenuli i napravili treći juriš. S božjom pomoću, janjičarska pješadija grada Sarajeva, sa Ali-pašinim agama, levendima i ostalim bosanskim gazija-

26. Rebrovac (), nismo mogli utvrditi gdje se nalazi.

ma, za sreću islama, srčano i hrabro, spomenuvši Boga, krenuše u juriš, a uzvišeni Bog dade snagu muslimanima. Formacija neprijatelja se pokvari, pa uđoše u njihov tabor sa isukanim sabljama, odsjecajući im glave. Na taj način je nekoliko neprijateljskih glavara zarobljeno. Nakon toga, Ali-paša sjaha, sjede na sedžadju, a bosanske gazije su mu donosili odsječene glave. Tako su mu donijele i glavu hromog generala,²⁷ koji je bio njihov serasker, a on ih je blagosiljajući darivao dukatima, draguljima i čelenkama.

12a

Nakon toga, darovao je sunarodnjake, koji su već tri godine bili u ratu, poklonima, zlatom i čelenkama. Pošto im je podijelio srebrne poslužavničke, tanjire i pribor, pretopivši leđene i ibrike dao je da se naprave ukrasi i njima ih darivao. Bilo je gazija sa po tri, pa i po pet čelenki, a u dukatima je dijelio po deset, dvadeset i trideset dukata. One neprijatelje koji su se spasili od sablje natjerali su u Vrbas gdje su našli smrt. Islamska vojska je, na taj način, zaplijenila topove, municiju i zarobila vojsku. Neprijatelj, koji je bio s onu stranu vode, do večeri je razbacao topove, puške i kumbare i te noći, prije nego je svanulo, pobjegao je. S božjom odredbom, muslimani koji su ostali u životu u banjalučkoj tvrđavi, žene i dječica, zahvaljujući Bogu i radujući se, našli su spas. Tako je, hvala Bogu, ova velika bitka lako okončana.

Svaki kraj i svaka krajina ostalih islamskih zemalja, izvan bosanske krajine, bila je ovim osnažena, ohrabrena i razveseljena, dok je neprijateljski kralj bio zabrinut. Izgledalo je kao da je otrov popio. Nakon toga, preuzvišeni Ali-paša uspostavio je banjalučkoj tvrđavi odbranu i hranu, pa je raspustio vojsku, a oni su se sretni i zadovoljni razišli. Iza toga zatražena je nagrada i obaviještena je sretna prijestonica i naš presvijetli car da su na tom kraju — u tvrđavi Ostrovici, još i ranije pokazali hrabrost i izdržljivost: Ali-paša, ostali oficiri islamske vojske i kadije, koji su komandovali neregularnom vojskom. Ali-paša je poslao u prijestonicu deli-bašu Bektaš-agu, pa je spomenutog agu, osim što je dobro nagrađen, Padišah darovao i položajem kliškog sandžak-bega u Bosni sa dva tuga. I svi ostali gazije postali su carski službenici uz dodjelu odgovarajućih posjeda (oturak, agaluk i dirlik). Uzvišeni padišah, sultan Mahmud Gazi han, darovao je Ali-pašu sa tri počasne odore i ukrašenom sabljom, a iz carske hazne još sablju i 3000 dukata, te sedam arapskih ata i to mu poslao. Osim toga, poslao je hatišerif s hiljadama blagoslova Ali-paši i bosanskim junacima.

12b

Ovo je prepis hatišerifa koji je umrli Gazi sultan Mahmud han poslao muhafizu ejaleta Bosne Ali-paši i drugim Bosancima nakon opsade tvrđave Banje Luka 1150. godine (1737).

»Ti, koji si valija i serasker te pobjedonosne krajine! Ti, Ali-pašo, simbolu pobjede! Nakon što ti uputim moj carski pozdrav, primi na znanje: Bogu hvala i zahvala — austrijski nevjernici prekršili su

27. Autor vjerovatno misli na austrijskog komandanta, generala Hildburghausena.

13a ugovor, prešli granice i u borbama koje su se desile od tog dana do sada, ti i zapovjednici u tvojoj pratnji, kao i ostali oficiri i svi junaci Bosne, moji podanici, zajedno se sjedinivši, hrabro ste se trudili u borbi koju je naredio naš poslanik, poslednji božji vjerovjesnik Muhamed Mustafa. I bez ikakvog ostatka potukli ste neprijatelja prizivajući se na božju riječ i, s božjom pomoću, nama je u potpunosti poznata Vaša usluga učinjena Osmanskom Carstvu u savlađivanju neprijatelja. Izloženo je našem prijestolju djelo na kojem treba da Bogu zahvaljujemo. Vi ste buhurdar, Vaše lice je svijetlo, a Vaša sablja je blistava i sjajna. Ako bog da, i ubuduće se od vas nadamo u blagosovljenoj Bosni da se trudite i pazite još više nego prije — jednodušno i jednoglasno da se oružjem suprostavite neprijatelju — to očekujem od Vas. Obavijestite i saopćite moj pozdrav zapovjednicima koji su se pročuli u Vašoj sviti, drugim vođama islamske vojske i ostalim junacima. A Vama lično, moja izuzetna naklonost i želja da nastavite tako u službi vjere i države, s moje carske strane šaljem Vam po bratiću Mustafi 30000 groša, ogrtač od samurovine i ubojitu sablju.

Kad Vam stigne, prema ustaljenom običaju ogrnite se ovim ogrtačem i pašite sablju dok god živite i služite mojoj Carevini.«

1. Muharrema 1151. godine.

13b Pismo nevjernika po imenu Princip, koji je opsjeo tvrđavu Banju Luku.

»Svijetli i uzvišeni Paša, nakon pozdrava obavještava te se: Kad je stigla vijest da je predata vašoj pobjedonosnoj vojsci tvrđava Niš od našeg presvijetlog cara Toma (?) i kada su zauzete tolike kasabe i palanke oko te tvrđave i stanovništvo poslato u Sofiju »na viru«, i to stanovništvo svih tvrđava, kasaba i palanki — u znak zahvalnosti Bogu, ispaljeni su »ahin« topovi i organizirana parada od strane vojske kod nas. Ovo naše pismo poslato je da bismo vas o tome obavijestili. Bravo za junaštvo koje ste pokazali u odbrani tvrđave Banje Luke, za zaslugu prema caru i Muhamedovoj vjeri! Ovakvi vrijedni junaci neće doživjeti propast. Ovo pismo napisano je zbog posebne milosti i obaveze prema nama i poslato je vašoj strani pod uslovom da imetak i stvari budu upućeni i predati u tvrđavu.

U prvom redu, mi uopće ne sumnjamo u to da biste mogli biti zadovoljni jer ste upoznati sa neprijateljstvom i terorom, koji su suprotni općem pravu da se puca iz topova i pušaka na naše ljude, poslate nama u tvrđavu. S obzirom na mirovne pregovore u vezi sa opasnošću, moj Pašo, opsada tvrđave za vas nije tajna. Nemoguće je sakupiti vojsku koja bi došla u pomoć i nama se suprotstavila. Kada saznate, opet, prema mišljenju koje budete smatrali pametnim, nadamo se da ćete bezuslovno i bez oklijevanja tvrđavu predati. U protivnom, od sada uopće nema mira ni mirovnih pregovora.«

Ove, 50-te godine, Gazi sultan Mehmed-han poslao je ferman Köprülü-zade Hafiz Ahmed-paši²⁸ i Bošnjaku Gazi Ahmed-paši²⁹ da osvoje sve tvrđave i palanke, koje su u rukama austrijskih neprijatelja a koje su ranije bile u rumelijskom ejaletu, a to je tvrđava Niš i njena okolica. Da ne ostave na miru neprijatelja koji je unutra. Kad su primili ovaj ferman, krenuli su u polje kod Sofije iz mjesta gdje su došli, formirali su tu logore i, prikupivši od rumelijske vojske jedan dio ljudstva i municije, pošli su prema Nišu. Neprijatelji su pobjegli iz Pirota koga su ovi zatekli praznim. Postavili su tu muhafize, a zatim su stigli u Musa-pašinu palanku, koju su također zatekli praznu. I tu su postavili muhafize. Zatim su stigli do tvrđave Niš, opsjeli je sa četiri strane i, s božjom pomoći, neprijatelji su se strašno uplašili i tražili od paše »viru«. Uzeli su »na viru« tvrđavu Niš i sve tvrđave do obale Morave. I, kao što su 50-te godine sve ove gore spomenute tvrđave i palanke bez ispaljenog kuršuma predate Austrijancima, tako su sada, uz božju pomoć, u dva mjeseca predate islamskoj vojsci. Zatim, hvala Bogu, poslije toga su postavili u sve tvrđave i palanke muhafize, a Bošnjak Gazi Amed-paša posta muhafiz tvrđave Niš, ali ubrzo umrije. Nakon toga, osjednuti muslimani u vidinskoj tvrđavi, sa muhafizom Ivaz Mehmed-pašom,³⁰ čuvši za osvajanje stigli su u pomoć islamskoj vojsci. Tri do četiri hiljade vojnika iz tvrđave, naoružani sabljama, spominjući Boga, navalili su na neprijatelejske rovove i, s božjom pomoći, istjerali su neprijatelja iz njih, razrušili njihove tabore, zaplijenili im imetak i šatore, te oduzeli municiju. Pošto je vidinska tvrđava, i narod u njoj, spašena, zahvalili su Bogu i napravili slavlje. Nakon toga, na polju Isakča, veliki vezir Kör Ahmed-paša, dobio je vlašskog vojvodu i upozorio ga da su, prije izvjesnog vremena, Austrijanci stigli u njihovu zemlju i osvojili grad Bukurešt, a da ga sada on uzme iz njihovih ruku, naredivši mu da tamo ostavi pet do šest topova i šest hiljada ljudi. Nakon toga se vlaški vojvoda sa islamskom vojskom uputio u svoju zemlju, pa su se pridružili begovima vlaške raje koja se tamo nalazila i formirali veliku vojsku. Austrijance, koje su našli u tim mjestima, sasjekli su i ponovo zasjeli na prijesto u Bukureštu, a austrijsku vojsku su protjerali do Mađarske. Potom se osmanska vojska vratila natrag. Nakon toga, serasker Muhsin-zade

28. Ahmed-paša Čuprilić, jedan je iz niza vojskovođa i vezira iz porodice Köprülü (kod nas poznate kao Čuprilići). Do 1737. kada je imenovan za beglerbega Rumelije bio muhafiz Agriboza u Grčkoj. Kao beglerbeg Rumelije bio istovremeno i muhafiz Niša i serasker u ratu protiv Austrijanaca u Srbiji.

29. Bošnjak Gazi Ahmed-paša, poznat i kao Vasif Ahmed-paša, sin je Topal Osman-paše, bosanskog valije, bio je rumelijski valija.

30. Ajvaz (Ivaz) Mehmed-paša Nasrulahović, vidinski serasker do 1739. kada postaje veliki vezir. Komandant u bici sa Austrijom 1739. kod Grocke. Nakon ove bitke opkoljeni Austrijanci u beogradskoj tvrđavi su pristali na sklapanje mira.

- 15a Abdullah-paša³¹ koji je bio sa islamskom vojskom na polju Bender, te sultan Tatara Budžaka kome je također naredeno, stigli su nešto prije kasuma do tvrđave Očakova da bi je osvojili od Rusa. Oni su se također trudili, pripremili oružje i sve potrepštine i došli do Očakova. Stigavši do tvrđava Očakova i rijeka Dona i Dnjepra, i do mora, opsjeli su tvrđavu, tukući je osamnaest dana iz topova i pušaka, a koliko su tek juriša izvršili! I upravo u vrijeme kad su je trebali zauzeti, božjom naredbom, snijeg i zima su pritisli vojsku. Islamska vojska, koja je bila u šatorima i rovovima, nije mogla izdržati i povukla se prema Benderu. Neprijatelj je minirao tvrđavu Očakov i opustošivši je pobjegao u svoje krajeve. U proljeće su, od strane Osmanlija, došli zidari, utvrdili tvrđavu i ostavili su tu posadu. Nakon toga, da bi preuzeli od Austrijanaca tvrđavu Užice koja se nalazi u beogradskom ejaletu a smještena je uz granicu Bosne, Hekim oglu Ali-paša odredio je za svog seraskera Skopljaka Ibrahim-pašu koji je u to vrijeme bio muhafiz Bosne. Dao mu je spahije, sarajevske janjičare i nešto domaće vojske, topove, municiju i ostale potrepštine. Primivši fermanda da oduzmu iz austrijskih ruku spomenutu tvrđavu, Ibrahim paša i ostala vojska se potrudile i krenuše prema Užicu. Kad su stigli, opljačkali su i zaplijenili imetak okolnih sela, pa su na taj način uzeli mnoštvo glava, zarobljenika i plijena. Osvojili su od Austrijanaca Čačak i oduzeli ga, a takođe su opsjeli tvrđavu Užice. Sa svih strana su opkopali rovove; postavivši topove žestoko su navalili na tvrđavu. Osvojili su okolinu grada, a nekoliko dana kasnije uzeli su i tvrđavu. Preživjele neprijatelje koji su se unutra nalazili, oslobodili su i poslali, a u tvrđavu postavili muhafiza. Gore spomenuta osvajanja, bilo u Bosni i Rumeliji, bilo na vidinskoj granici u državi Vlaškoj, kao i osvajanja tvrđave Očakov i, općenito, te vojne — Allah je omogućio u sretnoj 50-toj godini. Hvala Bogu, i opet hvala Bogu! Nakon toga, 51. godine, Gazi sultan Mahmud han, naredio je Kumbaradži Mehmed-paši, da sa islamskom vojskom, poput mora, dođe i pronađe austrijske neprijateljske tabore, te, s božjom pomoći, da na njih navali, što je ovaj i učinio; navalivši sabljama, osvojio je tvrđave i opsjeo njihove krajeve. Takođe je veliki vezir, po carskom fermanu, razaslao fermane na sve četiri strane islamskih krajeva, sakupio iz svih islamskih zemalja vojsku poput mora. Uzeo je Tus-pašu sa islamskom i rumelijskom vojskom i učinio ih prethodnicom, a takođe topove, municiju i ostale potrepštine. Krenuo je prema Dunavu i, čuvši da se neprijateljska vojska utaborila u mjestu zvanom Muhadije tjesnac, krenuo je prema tom mjestu. Kad su tamo stigli zajedno sa
- 15b

31. Abdulah-paša Muhsinović, vezir iz vremena Ahmeda Trećeg (1703 — 1730) i Mahmuda Prvog (1730 — 1754), koji se, u svom napredovanju našao na veoma značajnim položajima u državi. Bio je, između ostalog, muhafiz Niša, rumelijski beglerbeg (1733 — 35), ponovo valija Bosne, a 1737. postao je veliki vezir, da bi 1740—41. po treći put bio imenovan za valiju Bosne, a zatim za beglerbega Rumelije. Ponovo je došao u Bosnu 1748, pa je u Travniku nakon godinu dana umro i pokopan u posebnoj turbetu. (Šemsuddin Sami; *Kâmus ul-aclam*, IV, Istanbul, 1311 (1893-94.), str. 3100.

islamskom vojskom, digao je ruke na molbu Bogu, zatražio pomoć i preporučio se Muhamedu; spomenuvši božje jedinstvo i udarivši se rukom po sablji, navalio je na neprijatelje koji su svoj poredak zamijenili bjekstvom. Islamska vojska ih je sjekla, zarobljavala i uzimala plijen. Osvojili su im tabore, zauzeli municiju, šatore i raznu robu. Pred svoga vojskovođu donijeli su mnogo glava neprijateljskih vojskovođa. Kada su to predali, vojskovođa je odmah nagrađivao junake poklonima, draguljima i vijencima. Nakon toga, vojskovođa se s carskom vojskom pokrenuo i uputio prema tvrđavi Ada Kale koja se nalazi na jednom dunavskom otoku. Kada je došao na spomenuto mjesto, opsjedao je navedenu tvrđavu sa sve četiri strane i naredio nekima iz islamske vojske da se jave dobrovoljci-junaci koji bi opsjeli gradove Erdelja i mađarske pokrajine, spalili njihove gradove a zaplijenili njihov imetak, tako da se od islamske vojske, sa Tatarima Budžaka, sakupilo trideset hiljada vojnika, pa su krenuli u Erdelj i mađarske pokrajine. Uzvišeni Bog im je pomogao, pa su zauzeli Temišvar i gradove oko te tvrđave. Zaplijenili su mnogo ljudstva i ratnog plijena. Kad su se radosni vratili u carsku ordiju, serdar je naredio da se naprave pontoni na Dunavu, a zatim su navalili na tvrđavu i opsjeli neprijatelja koji je bio u njoj. Okoljeni su poslavlši ključeve tvrđave, tražili da izađu »na viru«. Muslimani, koji su tu bili, silno su se obradovali i razveselili. Neprijatelji, koji su se nalazili na tvrđavi, izašli su i poslani u pokrajinu Temišvar. Poslije toga, postavljen je muhafiz Ada Kale, pa su se sretno i veselo povratili.

16a

Nakon toga, 1152. godine, Gazi sultan Mahmud han dao je muhur Ivaz Mehmed-paši iz Musa-pašine palanke i naredio mu da dođe s islamskom vojskom, poput mora, da osvoje Beograd, Temišvar, Zemun i ostale austrijske tvrđave i palanke. Također je naredio da zarobi žene i djecu i pohara njihove pokrajine. Na traženje našeg presvijetlog cara, čiji je pobjedonosni narod pomognut od Boga, veliki vezir je istog časa krenuo prema Sofiji. Ušao je u nju i skupio islamsku vojsku, poput mora, a nakon toga s topovima, municijom i ostalim potreštinama krenuo prema tvrđavi Beograd. Kad su došli u Hisardžik,³² pred islamskom vojskom se isprijechila velika austrijska vojska poput crne gore. Napravili su rovove, zasjede i prepreke, te postavili topove i redove vojske. Kad je preuzvišeni veliki vezir vidio tabore neprijatelja, bez oklijevanja je okrenuo ruke na molbu uzvišenom Gospodu i zatražio njegovu pomoć i potporu, moleći Boga plačući. Onda su proučili hvalospjev Muhamedu, a zatim im je naredeno da krenu u juriš. Nakon toga je vrhovni komandant prostro svoju sedžadu i klanjao dva rekata »hadžet namaza«.³³ Podigao je ruke u molbi uzvišenom Gospodaruu, zamolivši Boga suznih očiju da pomogne muslimanima, a da uništi poredak neprijatelja. Zatim su hrabri islamski ratnici i ostala muslimanska vojska, srcem siedinjani na božjem putu, žrtvovali živote i duše radi Istine. Junač-

16b

32. Hisardžik, danas Grocka.

33. Hadžet-namaz, molitva koja se obavlja s ciljem da se ispuni neka velika potreba (hadžet).

ki i srčano isukali su sabolje i spomenuvši božje ime navalili na neprijateljske rovove i utvrde. Uzvišeni Gospodar svjetova uslišao je molbu sultana Mahmuda hana i njegovog vojskovođe, pomogao je i olakšao muslimanima, utjeravši strah u kosti neprijatelju, koji je napuštao rovove i municiju, i uputio se prema Beogradu, bježeći da spasi goli život. Koliko su imetka, šatora i vojne opskrbe ostavili u rovovima i pobjegli ne gledajući na to! Neprijatelj je potučen u prvom jurišu. Pored ostalih, četrnaest generala bilo je što zarobljeno što pogubljeno. Naš komandant je sve junake darovao zlatnicima, draguljima i čelenkama. Tog dana junaci islamske vojske pobijedili su nemuslimane i sve do Beogradske kapije su ih gonili, zarobljavali i uzimali im plijen. Vrhovni vojskovođa, veliki vezir, podigao je neprijateljske topove i municiju i sa islamskom vojskom, poput mora, zahvalivši se Bogu, stigao do tvrđave Beograd, opkolio je sa četiri strane i počeo tući baljemez, šahi i havan topovima. Svoj vojsci je odredio zadatke, pa je otpočela opsada tvrđave. Odatle su postavili most preko Dunava da bi na drugu stranu prešao Tus-paša s vojskom i havan-topovima, pa je s druge strane kopna i vode osuta paljba po tvrđavi.

Vojskovođa je poslao ferman na bosansku granicu. »Sadašnji vojskovođa Bosne, a bivši veliki vezire, moj brate, gospodine Ali-pašo, gdje god da si i šta god radiš, napusti posao i čas prije sa bosanskim junacima dođi pod Beograd da mi pomogneš.« Uzvišeni ferman zatekao je bosanske junake i Ali-pašu pod tvrđavom Zrin dok su je opsjedali, a nalazila se u austrijskim rukama. Čim je uzvešeni ferman stigao do Ali-paše i nakon što ga je on shvatio, odmah je prekinuo opsadu, podigao vojsku i krenuo natrag. Uzeo je sa sobom bosanske janjičare i druge junake i uputio se u pomoć velikom veziru. Išli su danju-noću, pa kad su došli u tvrđavu po imenu Zvornik, uzeli su deset »deli«, »petraš« i »baljemez« topova i odvezli ih u Beograd. Kad su došli pored rijeke Save, formirali su jedinicu, poređali topove i počeli tući tvrđavu iznad Vodene kapije i most koji vodi preko rijeke Save u Zemun. Nešto vojske su poslali na Adu Ciganliju. Kad su neprijateljske vođe u tvrđavi vidjeli da je osim osmanske vojske stigla i bosanska vojska, uputili su pismo Česaru:

»Presvijetli moj Imperatore, neka Vam je znano: islamskoj vojsci koja je pod Beogradom, ovih dana se nemoguće suprostaviti. Našu vojsku je razbila nebrojena islamska vojska koja je s velikim vezirom pala pod tvrđavu, sasjekla je, zarobila mnogo topova, džebane i ostale Vaše opreme i pobila ili zarobila četrnaest Vaših generala, mnogo ugledne Vaše gospode, kapetana i oficira i, osim topova koje su od Vas zarobili, dovezli su još 500 topova. Tako smo obavješteni da, osim toga, iz dana u dan vojska pridolazi. Pošto su se ispunila polja ispod Beograda i s druge strane Dunava mnogom islamskom vojskom, ovih dana su prispjele i bosanske gazije sa topovima, džebanom i sa Hekim-oglu Ali-pašom, koji je Vašu vojsku razbio na bosanskoj krajini, pa su počeli tući Vašu tvrđavu iz predjela Save. Oni su na spomenutoj strani podigli pontonske mostove, pa je velika vojska prešla na zemunsku stranu i formirali su vojni

logor na Adi Ciganliji. Tako treba da znate, preuzvišeni Imperatore, da nemate drugog izlaza nego da pristanete na mir. Pošaljite izaslanika, jer ako se Beograd borbom zauzme, mađarske zemlje će doći na red, pa će zauzeti tvrđavu Budim, a možda će i za Bečom posegnuti. Osim toga, Vaša je vojska slomljena i sada Vi nemate vojsku koja bi se mogla suprotstaviti. Pa, neka Vaša preuzvišenost zna da će se trebati zadovoljiti time da predate Beograd.»

Nevjernički car, koji je shvatio pismo, bez oklijevanja je naredio generalu: »Kako god sklopiš mir, prihvatam, ali odmah da ga sklopiš!« Pismo i punomoć poslao je generalu. I kad je to stiglo, nevjernik, koji je bio glavni u tvrđavi, presvukao se i lično, u svojstvu izaslanika, iz tvrđave došao sultanovoj vojsci. Kad je ušao u odaju velikog vezira, poljubio je zemlju pred njim, a onda zamolio »viru« i tvrđavske ključeve spustio na zemlju. Jedan iznos novca podastro je serdaru; pokazavši punomoćje zatražio je »viru« i ponudio mir. A islamski vojskovođa mu je dao »viru«, pa preuzevši ključeve obećao sklapanje mira. Obavijestio je prijestonicu, a kad je stigao časni ferman, sklopio je mir onako kako su tamo smatrali da je najpovoljnije. I postavili su ove uvjete: da se oslobodi put zarobljenicima koji se nalaze na njihovoj strani, da se većina porodica oslobodi, a mnogi da se otkupe, da se ne traži cijena za postizanje mira. Kad su Rusi shvatili da su Austrijanci sklopili mir i kad su saznali ostale vijesti, i oni su se smekšali i izrazili želju za sklapanje mira. Po poslaniku su poslali ključeve tvrđave Hoćim i manastira grada Jaši. Sadriazam i vrhovni vojskovođa Ivaz Mehmed-paša nije prihvatio primirje odgovorivši: »Ja sam s vama u ratu, a to je došlo stoga što ste osmanske tvrđave spaljivali, a muslimane zarobljavali.« Nakon toga, neprijateljski poslanik je poljubio zemlju pred njim; pošto je zadrhtao ostavši zbunjen, povukao se ispred našeg vojskovođe. Nakon toga je ruski poslanik obgrlio noge bajila franačkog kralja i zamolio ga da bajilo franačkog kralja pokrene ostale bajile da dođu do velikog vezira i da ga svi zamole. Veliki vezir je prihvatio njihovu molbu i sklopio mir pod slijedećim uslovima: dogovoreno je da se granice postave na obali rijeke Prut gdje je sultan Ahmed han ratovao s kraljem Petrom, i da se ponovo *uništi* mornarica ispod Azova, spomenute tvrđave da se poruše, spale i ostave puste, te da mjesta i zemljišta tvrđave Azov, kao i ranije, pripadnu Osmanskom carstvu. Postavljen je i takav uslov da se pošalju žive i zdrave zarobljene žene i djeca, koji su pokupljeni iz tvrđave krimskog poluotoka i okoline sa Pruta, Očakova i tvrđave Hoćim. Ko god da je muhafiz neka mu se predaju, nakon što se skupe, popišu i dovedu u tvrđavu Bender: paša sa tri tuga, Jahja-paša, koji je zarobljen pod Očakovom; han Giraj sa dva tuga sa mjesnim pašom Mustafa-pašom; Kolčak-paša zarobljen u tvrđavi Hoćin sa Ebu Bekirom, pašom sa dva tuga, zarobljenim pod tvrđavom Urkapi; alajbezi pokrajine Trabzon; alajbezi pokrajine Silistre; alajbezi bosanskog ejaleta koji je čvrsta granica islama, sa kapetanima i ostalimagama i zabitima i drugim zarobljenicima, ženama i djecom — svi oni da se predaju muhafizu. Sporazumjeli su se da bajilo franačkog kralja bude talac i da, na dogovoreni način, svi zarobljenici iz svojih

18a

18b

država budu prevezeni svojim kolima i predani u skladu s propisima Muhsinoviću Abdullah-paši, muhafizu Bendera. I, nakon što spomenuti paša iz njihovih ruku uzme dokumente, neka ih pošalje caru. Nakon toga da se obavijeste tvrđave Azov, Očakov i okolni krajevi, te neprijatelji u poljanama oko njih, tvrđava Moskva, grad i oni koji se bave plovidbom, jedan broj tvrđava, gradova i vođa kojima upravlja poljski kralj, te gradovi, kasabe i rijeke koje su pod vlašću Moldavije i Vlaške. Dolje spomenute vojske najprije da se dogovore oko azovske tvrđave koja se nalazi u Deliuču na Crnom moru, odnosno kod rijeke Don na ulazu u Crno more, a ona je Aleksandrova brana Crnog mora. Na obalama spomenute vode nalazi se 36 neprijateljskih tvrđava i gradova i zbog toga se ona i zove Aleksandrova brana, ali za Osmanlije svake godine donosi velike troškove. Umrli sultan Mehmed han prevario je neke izdajice muslimane i predao ih ruskom neprijatelju. Zbog toga je propalo primirje i nastala je praznina. Azovska tvrđava ostala je jedno pusto mjesto, čak i bez pasa. Na putu od Bendera nije se moglo nikoga sresti do tvrđave Očakova.

19a Odatle se, prešavši rijeku Dnjepar na čamcima, dolazilo na tvrđavu Kalburun, odatle na tvrđavu Ur-kapi, a odatle, s druge strane, kopnenim putem do tvrđave Azov. S moskovske strane također su mnoga mjesta bila opustošena. Azovska tvrđava je bila jedno veliko granično mjesto. Ispod nje, prema onoj strani, zbog toga što su se događali veliki ratovi i proljevano puno krvi i zemlju prekrile kosti, bilo je toliko počivališta šehita! Unutra, u dvorištu vezirovog dvorca, u svetim noćima, četvrtka, ponedjeljka i ostalim svetim noćima, gorila su na osam mjesta svjetla koja su govorila da je to granica koja je zbog paljevina i uništavanja neprijatelja islama postala žrtvom i koju su neprijatelji opustošili. Zatim, vidio sam mjesta i krajeve oko tvrđave Očakov i nešto od toga sam zapisao da obielodanim. Očakovska tvrđava je druga Aleksandrova brana Dnjepra koji teče iz ruske zemlje i dolazi do mjesta na moru granicom Rusije i izlazi na more prema nama. Prelazeći rijeku Dnjestar od Bendera, idući pustim mjestima prema Očakovu, od Bendera se dolazi do stepa. Nakon toga, preko stepa Adži gol do stepa Deli gol da bi se, kopnenim putem, došlo do poluotoka Krime; od osmanske države nema drugog puta osim ovoga preko Očakova; nakon toga, prema bunarevima i stepama nazvanim Hodžinim poljanama. Poslije, brezanskim stepama, a zatim, prešavši spomenutu vodu lađom, ulazi se u tvrđavu Očakov. Oko nje su brojna sela i gradovi, ali do prve tvrđave ruskog neprijatelja bilo je dvadeset konaka preko opustošenih stepa.

Najprije od stepa Očakova do stepa Ak-mečita, odatle preko prelaza bunareva Bijelih voda, prešavši ispod Ak-mečita, kroz nepreglednu pustaru do tvrđave Čehrin. odatle do poljane tvrđava Dogan, odatle do tvrđave Uman, odatle do poljana tvrđave Šahin Giraja, odatle do poljana tvrđave Kazi Girman, odatle do trokatnih tvrđava, odatle do poljana rijeke Ingil, odatle do poljana rijeke Ungur, odatle prešavši Dnjepar lađom — stiže se u prvu sređenu tvrđavu neprijatelja: Prošlogošte. Spomenute Ak-mečit i druge tvrđave

lično je razrušio vezir Baltadžić³⁴ ratujući s kraljem Petrom na obalama rijeke Prut; sklopivši mir uzeo je ove tvrđave, razrušio ih, a topove i municiju prenio u tvrđavu Očakov. 19b

Na ovim mjestima, sultan nogajskih Tatara prošao je ovim krajevima sa svojom pratnjom i tu su se smjestili. Ovo polje, tvrđavu i rijeke dobro sam znao i, božjom odredbom, kad sam izišao kao zarobljenik iz borbe za tvrđavu Očakov, iz spomenutih poljana prešli smo rijeku Dnjeper preko mosta sa neprijateljskom vojskom i 71. dana ušli u tvrđavu Prologošte. Boravili smo u mnogim mjestima, a nismo vidjeli dnevno ni zalogaja hljeba, ni mesa, ni čorbe, nego su nam davali nešto malo crnog dvopeka. Ono što su davali za deset osoba, pojela bi jedna, pa i to smo jeli bez vode, jer su dnevno na jednog čovjeka davali po jedan gutljaj vode. Mučeci na taj način glađu i žeđu muslimane, učinio je da je većina muslimana stradala. Muslimani su išli pješice, gladni i žedni, goli i bos. Ovakva užasna mučenja od strane neprijatelja mogu se, vjerovatno, uporediti samo s mukama koje su preživjeli Hasan i Husein na Kerbeli. Niko ovako, osim nas, nije prošao. U gore spomenutim poljima nema kamenja, brda i drveća. To su poljane poput mora iz kojih se sunce s jedne strane rodi, a na drugom kraju zađe. I u njima čopori divljih koza, konja, goveda. To su polja u kojima smo vidjeli, na leđima barabaških Kazaka ogrtače od konjske kože nalik vučjoj. Ovdje će biti spomenute one tvrđave na koje smo naišli idući kroz moskovski kraj, nakon što smo, 1150. godine zarobljeni u tvrđavi Očakov. Najprije u polju Akmečit, da bi neprijateljska vojska prešla Aksu (Bijelu vodu), spustili su burad; dva reda buradi povezali su s jakim konopcima, pa su ih postavili na rijeku, a na to su rukama nanijeli zemlju. Poslije toga su nas preveli sa svojom pješadijom. Na spomenutoj vodi postavili su osamnaest skela od lima, pa su na to stavili drveni pod. Konje, terete, topove, municiju i ostalu opremu su prevezli. Zatim su iznad vode Ungur u Čehirskom polju povezali jake konopce i na njih nanijeli naramke zemlje, pa smo preko tog mosta prešli. Poslije toga prešli smo vodu Ingil u polju tvrđavâ Dogan i Umman preko zemljanih nasipa. Na Dnjepru smo ukotvili 36 lađa, a preko njih je stavljen daščani pod, pa smo i preko tog prešli. Iza toga, od tvrđava barabaških Kazaka, naišli smo na tvrđavu Prologošte, zatim na tvrđavu Sokolča, pa tvrđavu Kobilak, iza toga na tvrđavu Damna, pa smo došli do tvrđave Priluka. Dva mjeseca smo tu ostali. Poslije toga, na sam dan Božića, podigli su nas u tvrđavu Pašenče (?). Zatim smo došli u tvrđavu Zapuska, pa smo tu proveli dvanaest dana mjeseca ramazana i na Bajram se omrsili. Nakon toga, treći dan Bajrama krenuli smo i došli do tvrđave Baturin ispod koje smo prešli lađom rijeku Nevu i došli u Kraljičinu tvrđavu. To su bile tvrđave barabaških Kazaka, a tvrđava Baturin bila je prijestonica hetmanskog kralja Mazipa, 20a

34. Mehmed-paša Baltadžić (1660—1712), veliki vezir i serasker u vrijeme čuvene vojne sa ruskim carem Petrom na rijeci Prut. Ne iskoristivši pobjedu nad Rusima, sklapajući mir na Prutu (1711), pao je u nemilost Porte, prognan na otok Lemnos gdje je i umro.

koji je imao 200 tvrđava. Pošto je švedski kralj ratovao sa ruskim, poljski kralj s vojskom ovoga prvog prošao je i došao pod prijestonicu Mazipa Hatmana. Njega je takođe sebi priključio, pa su Rusi, rekavši da se odatle dignemo, došli do njih i ove uništili. Švedski kralj sa Hatmanom Mazipom je pobjegao, došao do Bendera i ušao kod osmanskog sultana, sultan Gazi Ahmet hana. U to vrijeme, Rusi su prešli vodu, tj. rijeku hetmanskog kralja Mazipe, i što god su našli najsitnije muške djece u kolijevkama su pobili. Zauzeli su njihovu zemlju i razrušili i popalili njihovu prijestonicu Baturin, ostavivši je praznu. Sada stoji kao ruševina, a bila je tvrđava jedne velike i moćne zemlje. Iza gore spomenute Kraljičine tvrđave, koja je jedna od ruskih tvrđava, krenuli smo u tvrđavu Golohov, a odatle u tvrđavu Belu, odatle u tvrđavu Kračova, zatim u tvrđavu Boldžula, odatle u tvrđavu Lihin, pa u tvrđavu Kaluga. Ispod nje smo prešli lađom rijeku Aka, a odatle tvrđavu Maska (?), za koju smo rekli da je stara prijestonica neprijatelja, pa prolazeći s lijeve strane došli smo do tvrđave Mitrovča. Odatle smo pošli prema tvrđavi Dobroviče, zatim tvrđavi Breslav, pa tvrđavi Hrasto, ispod koje smo lađom prešli rijeku Biluza (?). Odatle smo došli do tvrđava Pirslovak, odatle prema tvrđavi Kiroslav, pa prema tvrđavi Kostroma³⁵. Ispod nje smo prešli lađom rijeku Volgu³⁶ i u spomenutom gradu dato nam je prenoćište. U njemu smo ostali dvadeset dva mjeseca. Poslije toga sklopljeno je primirje i mi smo se vratili na put spasa, hvala Bogu na svemu. Spomenuta rijeka Edil — to je bilo sedmo more, kako kažu — veća je od svih spomenutih rijeka, pa i od Dunava. U tom tamnom vilajetu, u zimskim danima, od sunca do sunca, noć traje dvadeset i po sati, a dan tri i po sata. Na pedesetdnevnom putu to je bilo Aždahino more čiju obalu zovu Sibir. U tom kraju su veliki neprijateljski rudnici srebra i bakra. U drugim krajevima, osim u tome, nema ni rude srebra ni bakra. U tvrđavi Sibir, zimski dani su trajali po tri sata, a isto toliko i ljetnje noći. S obzirom na ovo, na otocima Aždahinog mora zimi prođe neko vrijeme da sunce uopće ne izlazi i biva stalno mrak. U tvrđavi *Kostroma* dan traje dvadeset i po sati, pošto se od noći do pojave zore svjetlost potpuno i ne ugasi, pa su šejh Urkapi i vaiz Kefe zabranili da se klanja jacija namaz, u vremenu od jednog do dva mjeseca. Oni također, u tim kratkim noćima, nisu klanjali jaciju namaz, tako da, do vremena dok se ne ugasi sunčeva svjetlost u Sibiru, dan traje tri sata, a na otocima Aždahinog mora jedan i po do dva sata. I tako, dva ili tri mjeseca sunce ne izlazi, pa ga zato nazivaju »mračni vilajet«. Inače, godinama nema mraka. S Božjim dopuštenjem, ljeti nema noći. Ovakve vijesti su nam donosili nevjernici koji stižu iz Sibira. Mi smo se takođe uvjerali o duženju i kraćenju noći u tim krajevima. Tako smo u tvrđavi Lubin kod Kostroma, gdje se rijeka Kostroma ulijeva u Volgu, na ivici grada Kostroma, išavši u

35. Kostroma, grad na istoimenoj rijeci koja se ulijeva u Volgu. Najsjevernije mjesto do koga je došao Hadžinesimović za vrijeme svoga ropstva u Rusiji.

36. Volga, u originalu Edil.

posjetu Sulejmanu Alajbegoviću, prešli rijeku Kostromu s lađom i krajem 1152. godine, Bogu hvala, krenuli smo iz spomenutog grada, pa idući prema islamskim krajevima ponovo došli u tvrđavu Kiroslav (?), odatle u tvrđavu Hrasto, odatle u tvrđavu Jaroslav, odatle u tvrđavu Dorupče (?), odatle smo došli u tvrđavu Moskvu koja je stara prijestonica moskovskog kralja. U njoj teče rijeka Moskva koju smo prešli lađom. Tu su nam dali tri dana potpuni odmor. Tvrđavu, grad i carski dvor smo pregledali i sve smo to obilazili pješke, a neka mjesta u kolima. Grad je dugačak upravo tri sata, ali kuće su im kao za velike zvijeri i tvore jedan veliki krug, a tvrđava je na tri kata. Čitav grad je u tvrđavama, a pred dvorišnim vratima svake kuće usađeni su debeli direci visine čovjeka. Na vrhu svakog direka je po jedan stakleni fenjer u kojim se nalazi po jedna svjetiljka. Nedjeljom i drugim svetkovinama uveče gore sve svjetiljke, pa se u gradu vidi kao danju.

21a

Četvrti dan krenuli smo i stigli do tvrđave Serpuhova, a odatle smo stigli u tvrđavu Tula. U Tuli se prave carski topovi i puške. Osim iz tog mjesta, topovi i puške niotkuda više ne dolaze. Odatle smo stigli u tvrđavu Krajina, zatim u tvrđavu Jehirmov. Kad smo došli u selo Sergova, stigao je glas o smrti carice Ane Ivanovne. Zbog toga smo u spomenutom selu ostali šest mjeseci. Pritisla je zima. Onda smo krenuli i stigli do tvrđave Jelče i tačno jednu godinu smo se tu zadržali.

Pošto je po odredbi cara Antona Ivanoviča na prijestolje moglo doći i jednogodišnje dijete, po oporuci umrle Ane Ivanovne i uz podršku njegova djeda Hercega i oca Antona, dijete Ane Ivanovne (o kome smo govorili) imalo je suparnika u kćerci kralja Petra, po imenu Sofija, koju su smutljivci htjeli da postave na prijestolje. Velike bojarske vođe su se ipak složile da za dijete Ane Ivanovne, budući da je muško, zadrže majčin prijesto.

Nakon toga, ponovo, na osnovu fermana, podigli su nas prema tvrđavi Lipna, odatle u tvrđavu Kordov, a odatle u tvrđavu Sorže, odatle u tvrđavu Rilska, odatle ponovo u tvrđavu Golohov, koja se nalazi u pokrajini barabaških Kazaka (a bio je jedan veliki grad), odatle u Kraljičnu tvrđavu, odatle u tvrđavu Baturin, odavde u tvrđavu Borodin, pa zatim u tvrđavu Nižin, pa u tvrđavu Nesuka, odatle u tvrđavu Korlin, pa zatim, prešavši ponovo rijeku Dnjepar, lađom smo stigli u tvrđavu Kijev. Tvrđave Kijeva, kao što smo rekli, napravljene su na tri mjesta poput tronošca, svaka sa svojim opkopingima na tri kata.

Topovi su im takođe na tri kata, a četvrti kat na krovu tvrđave su kumbara-havan topovi koji se oslanjaju na jedno mjesto. Od tvrđave do tvrđave je sat hoda, a između njih i oko njih je jedan veliki grad. Ovu tvrđavu zovu Kijev-pečarska, pošto je s kazačke strane, a onoj koja je s kraljevske granice kažu Kijev-poljska. Na obali rijeke Dnjepar, s ruske strane — kažu Moskovski Kijev, Bože pomozite osmanskom sultanu da zavlada njima! Odatle, prvi dan ramazana, ušavši u kola, došli smo u tvrđavu Vasilkovo, a odatle u mjesto Lazaret na poljskoj granici. Pošto smo tu brzo došli, svima

21b

nama do tvrđave Bender ostao je put od petnaest dana. Dok god se dan ne pojavi, davali su nam svjetiljku. Odatle do države poljskog kralja ušli smo u tvrđavu Hisam-gorod, odatle u tvrđavu Pogrejska, zatim u tvrđavu Livska, pa u grad Temerun, odatle u tvrđavu Prislavak, ispod koje smo prošli ogroman most na rijeci Aksu vodi, a odatle u tvrđavu Tuldžin, pa u grad Raškovo, odatle, s božjom pomoći, prešli smo rijeku Turlu koja se nalazi na granici islamske zemlje ispod tvrđave Bender. Unutra smo ušli, hvala Bogu!

Ukratko, spajajući dan sa noći, ušli smo trinaesti dan u Bender i tu ostali tri dana. Iza toga je ovaj siromah, po naredbi benderskog seraskera, Muhsin-zade Abdullah-paše, našeg gospodara, uzjahao na konja i preko zemalja budžakskih Tatara za dan i noć pregazio rijeku Prut preko skele Tabor Köyü i ušao u Moldaviju, do kasabe Šebistan. Iza toga smo noću pregazili vodu Varidijan u jednoj planini i došli do kasabe Iskopsin, odatle do kasabe Kermenfej, pa do kasabe Nemišfej; odatle smo u lađi prešli vodu Israt, blizu kasabe 22a Burlara, i došli do te kasabe (od Bendera do kasabe Burlara je 36 sati), odatle do grada Fokšana, čija polovina pripada Moldaviji, a druga polovina je područje Vlaške. Odatle smo stigli u grad Bukurešt (45 sati), pa smo došli u Kallije; odatle smo, prešavši Dunav, došli u grad Nikopolje za 30 sati, odatle do Plevna za šest sati, odatle do grada Vrace — osamnaest sati, odatle do grada Berkovice — osamnaest sati, odatle smo prešli planinu Balkan do tvrđave Pirot — dvanaest sati, odatle do Musa-pašine palanke — osam sati, odatle do tvrđave Niš — četiri sata, odatle do Aladža Hisara — dvanaest sati, odatle do palinke Trstenik na obali rijeke Morave — pet sati, odatle do Kamenice — šest sati, pa do Kraljeva — šest sati, odatle do Čačka — osam sati, odatle do palanke Požega — sedam sati, odatle do tvrđave Užice — pet sati, odatle do tvrđave Višegrad (ispod spomenute tvrđave na rijeci Drini je kameni most sa deset okana) — dvanaest sati, odatle do Čelebi Pazara (Rogatice) — osam sati, odatle do Prače — šest sati, odatle do Sarajeva — osam sati (ispod kojeg smo prešli rijeku Bosnu preko kamenog mosta koji je sagradio He-kim oglu Ali-paša), odatle smo stigli do tvrđave Travnik — osamnaest sati; tu smo klanjali ramazanski bajram namaz. Spomenutog dana došao sam u svoju skromnu kuću u Prusac koji je moj zavičaj. Kao što sam ostavio tako sam i zatekao, hvala Bogu na svemu! Ukratko, od najdaljeg grada Kostrome, koji se nalazi ispod rijeke Volge, do stare prijestonice moskovskih neprijatelja bilo je 200 sati, odatle preko Poljske do tvrđave Bender — 180 sati, odatle, kao što rekoh, do mog Akhisara — 285 sati. Od vremena kad je hatišerifom sultana Mahmuda Gazi hana, sredinom 1149. godine, naređen pohod na Rusiju, do kraja 1156, kada smo krenuli u spas iz ruskog vilajeta, od tvrđave barabaških Kazaka dok nismo došli u tvrđavu Gluhov — došao je ferman od strane česara a uz saglasnost osmanske administracije. Pod Beogradom je popisano nekoliko spahija i zaima, koji su pali u rusko ropstvo. Učinjena je pretstavka velikom veziru i, u skladu s propisima, veliki vezir je uputio pismo caru. U skladu s pismom, ferman i naš popis je pročitan. Ovaj siromah je našao imena samo dvadesetdevetorice alajbegova i zaima. Dvade-

seti dan redžepa po dva čovjeka su sjedala u kola i stigla do početka ramazana u tvrđavu Kijev, odatle do Bendera koji se nalazio u poljskom kraljevstvu, odatle su uzjahali na konja, pa sam na sam Bajram stigao u Prusac.

Hvala Bogu, ponovo hvala Bogu, moja molba je ovo. Oni koji čitaju i slušaju Kroniku, i druga moja braća po vjeri, da se sa »fatihom« sžete ovog siromaha i boraca — junaka koji su poginuli.

Napisao siromah autor Tariha, siromah Hadžinesimović Ahmed Bosanac Pruščak. Regrutovan u vojsci kliškog sandžaka kao muhafiz grada Ruščuka na čifluku Kara Ahmed-age.

R E Z I M E

KRONIKA AHMEDA HADŽINESIMOVIĆA IZ PRUSCA

Ovaj rukopisni spis, koji je, po svojoj sadržini i namjeni, više putopisna kronika, negoli historija u današnjem smislu riječi, bez sumnje predstavlja autentičan dokument jednog za Bosnu teškog i prelomnog vremena. Njen autor, Ahmed Hadžinesimović iz Prusca dao je, do u najsitnije detalje, opis boja između Austrije i Osmanske Carevine, te rusko-osmanskog rata. S obzirom da je pisac bio i svjedok i sudionik događaja, njegov opis možemo prihvatiti s pouzdanošću. Iako se ponekad čini da njegov tekst opterećuju sitni detalji, ipak, kod pažljivog čitanja, postajemo svjesni da bi mnogo toga za nas bilo izgubljeno da se nije našao jedan, uslovno nazvano, kroničar kao što je Ahmed Hadžinesimović.

Ovo rukopisno djelo, nesumnjivo, veoma je značajan izvor, s obzirom da osvjetljava jedan isječak, do sada nedovoljno istraženog, osamnaestog stoljeća.

O piscu ove putopisne kronike, znamo veoma malo, onoliko koliko nam podataka pruža autograf. Njegovo pravo ime je Ahmed Hadžinesimović ibn Hasan. Zna se da je rođen u Pruscu, ali o njegovom djetinjstvu i školovanju možemo samo pretpostavljati. Po svemu sudeći, završio je jednu od domaćih medresa, a turski jezik je dalje sâm usavršavao. Iako mu je rečenica slikovita i plastična, s obzirom na ortografske i stilske greške, mogli bismo s dosta pouzdanja zaključiti da nije bio bogznakako obrazovan. Ipak mu se ne može odreći oštroumnost i kritički odnos prema događajima, jer nastoji da ih uvijek predstavi čitaocu onakve kakvi su bili. Iako je kao učesnik osmanske vojske, koja je vodila težak i iscrpljujući rat, emotivno vezan za tu bitku, može se, s pravom, reći da čitaocu ne uskraćuje istinu.

O ovom važnom Hadžinesimovićevom spisu pisano je vrlo malo. Jedinu, do sada, dokumentiranu studiju dao je Tajib Okić u tekstu *Jedan zaboravljeni istoričar XVIII veka (Ahmed Hadžinesimović iz Prusca)*. U ovoj studiji, Okić je iscrpno objasnio ovo rukopisno djelo i dao sve naše i strane izvore, koji se, na bilo kakav način dotiču ovog spisa.

Po našem mišljenju, njegov značaj je veliki iz više razloga:

a) što će ovaj, do sada prvi puta, prevedeni autograf postati dostupan našim historičarima, pa će poslužiti kao pouzdan izvor za pisanje historije osamnaestog stoljeća. Tim prije, što pisac ne nabraja suhoparno predjele kroz koje je, kao ratnik ili zarobljenik, prošao, nego daje njihov detaljan opis i znamenitosti;

b) što iz ovog spisa saznajemo raspoloženje osmanske vojske, utisak pod kojim su ratovali, odnosno smirenost i kada su u nevolji i gladni i žedni, vjerujući da to dolazi od Boga i da zato nema mjesta nikakvom očajanju, i konačno

c) što je to autograf, pa nema nikakvih sumnji da je to prerađivano, dopunjavano ili mijenjano.

THE CHRONICLE OF AHMED HADŽINESIMOVIĆ FROM PRUSAC

This manuscript represents, as far as content and intention are concerned, a travel chronicle rather than a historical one from the contemporary point of view. It is undoubtedly an authentic document from a troublesome time which was a turning point in the history of Bosnia. Its author, Ahmed Hadžinesimović from Prusac, described in minute detail the battle between Austria and the Ottoman Empire as well as the war between Russia and the Ottoman Empire. Due to the fact that the author witnessed and even participated in the events, his descriptions should be considered authentic. Although it sometimes seems that the text is burdened by too many details, on second reading we become aware that we would have missed a lot if such a chronicler as Ahmed Hadžinesimović had not written his works.

The limited information from the manuscript is all we know about the author of this travel chronicle. His real name is Ahmed Hadžinesimović ibn Hasan. It is known that he was born in Prusac, but we can only surmise about his childhood and education. Most probably he graduated from one of the local *medresas* and later on he improved his Turkish working by himself. Although his sentences are picturesque and plastic, frequent orthographic and stylistic errors indicate that his education was rather poor. However, we can not deny him a brightness and a critical attitude towards historical events, for he always tries to represent them as they were. As a member of the Ottoman army which fought a hard and exhausting war, he was emotionally attached to the battle he described, but this did not prevent him from showing the reader its true picture.

Very little has been written about this important manuscript of Hadžinesimović's. The only documentary study completed so far was by Taib Okić in his paper *A forgotten Historian of the 18th century (Ahmed Hadžinesimović from Prusac)*. Okić gave a detailed interpretation of this manuscript and stated all domestic and foreign sources in any way concerning the manuscript in question.

In our opinion, A. Hadžinesimović is a significant figure for the following reasons:

a) the manuscript translated for the first time will be available to our historians and will serve as a reliable source for writing the history of the 18th century; his account of the regions he travelled through is not dull but full of details and descriptions of places of interest.

b) from this manuscript we learn about moods of the Ottoman army, their feelings when they were in trouble, hungry and thirsty, believing that their destiny was God's will and that there is no reason for desperation.

c) since it is in autographic form, there is no reason to suspect that it was modified, supplemented or altered in any way.